

Valmistautunut mieli on
valpas sattuman valolle!

Tampereen ammattikorkeakoulu
Viestinnän koulutusohjelman tutkintotyö
Valoilmaisu
Kevät 2006
Eero Pölönen

OPINNÄYTETIIVISTELMÄ

Osasto Viestintä	Erikoistumisala Valoilmaisu
Tekijä Eero Pölönen	
Työn nimi Valmistautunut mieli on valpas sattuman valolle!	
Lopputyön laji Kirjallinen	
Työn valmistumisaika 13.3.2006	Sivumäärä 38
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tutkimuksessani tarkastelen kehittymistäni valosuunnittelijaksi mm. valon filosofian ja sisäisen motivaation kautta. Suunnitteluprosessia tutkin sekä Anttilan että Seitamaa-Hakkaraisen mallin avulla. Näiden mallien mukaan suunnitteluprosessi on dynaaminen, spiraalina etenevä prosessi, jossa erilaiset hierarkkiset vaiheet eivät selkeästi erotu toisistaan. Seitamaa-Hakkarainen kuvaa suunnitteluprosessia kahden ongelma-avaruuden mallina, jossa visuaaliset ideat muutetaan ja peilataan toteuttamiseen liittyviin mahdollisuuksiin. Valosuunnitteluprosessia tutkin mm. sattuman kautta - eli Louis Pasteurin sanoin "valmistautunut mieli hyötyy sattumasta". Kysymys mielikuvituksesta ja sen kehittämisestä on olennainen osa valosuunnitteluprosessin ymmärtämistä. Valosuunnittelijalla on oltava mielikuva esityksestä ja sen maailmasta.</p> <p>Tutkin myös työstämisprosesseja, jotka voidaan nimetä tekniseksi suunnitteluprosessiksi ja sisällölliseksi suunnitteluprosessiksi. Mutta lopulta valon sattumat löytyvät välimaastoinnovaatioista, jotka ovat sisällöllisen ja teknisen valosuunnittelun hierteessä syntynyttä tuntematonta aluetta. Välimaastoinnovaatioita ei voi synnyttää suunnittelemalla, ja siitä syntyy valosuunnittelijan paradoksi.</p> <p>Lisäksi pohdin tutkimuksessani valosuunnitteluprosessin tilannesidonaisuutta. Sen mukaan tietämistä ja *tekemistä ei voida käytännössä erottaa toimivasti toisistaan. Teatterissa tieto on toiminnan laji, joka syntyy sosiaalisuudesta, yhteisöllisyydestä ja yhteistoiminnallisuudesta. Teatteriesityksen taiteellinen onnistuminen vaatii kaikilta yhteistoiminnallisuutta, jonka oppiminen vaatii valosuunnittelijalta saumatonta yhteistyötä teatterin kaikkien tekijöiden kanssa.</p> <p>Tutkimuksen lopputuloksena väitän, että mallintaminen on hyödyllinen työkalu valosuunnitteluprosessin ymmärtämiseen.</p>	
Aineisto	
Asiasanat Valosuunnittelu, teatteri, luovuus	
Säilytyspaikka TAMK, Taide ja viestintä	
Muita tietoja	

THESIS

SUMMARY

Department Media Programme	Area of specialisation Lighting Design
Author Eero Pölönen	
Title The prepared mind is vigilant to random light!	
Sort of Final Thesis (Written / Project / Portfolio) Written	
Date 13.3.2006	Number of pages 38
<p>Summary:</p> <p>In my study I examine my development as a light designer through the light philosophy and, among others, through internal motivation. I examine the planning process with the help of the model of both Anttila and Seitamaa-Hakkarainen. According to these models the planning process is like a spiral and dynamic proceeding process in which the different hierarchical stages are not clearly distinguished from each other. Seitamaa-Hakkarainen describes the planning process as a model of two problem spaces in which the visual ideas are changed and mirrored to the possibilities which are related to the process of putting into practise. I study the lighting design process, among others, through the coincidence. In other words, as Louis Pasteur said: "In the fields of observation chance favors only the prepared mind". An essential part of understanding the lighting design process is a a question of imagination and how to develop it. The light designer must have an inner image of the presentation and its world.</p> <p>I also examine working processes which can be named as a technical planning process and planning process of contents. But eventually there are the chances of the light in the middle ground innovation which are unknown area created in the refined mechanical pulp of the contentual and technical lighting design. The middle ground innovation cannot be given birth to by designing only, and the light designer's paradox is created from this fact. Furthermore, I consider the situation engagement of the lighting design process. The knowing and the doing cannot be actively distinguished from each other in practice. In the theatre the knowledge is the a kind of operation which is created from sociability, communality and cooperation. The artistic success of the theatrical performance requires cooperation, the learning of which requires seamless cooperation with all the elements and professionals of the theatre.</p> <p>I claim as the final result of the study that the modelling is a useful tool for the understanding of the lighting design process.</p>	
Material (e.g. audio / video tape, photographs, slides, paintings, statues...)	
Key words Lighting desing, theather, creativity	
Filing Tampere Polytechnic	
Other information	

Sisällys

1	Johdanto.....	1
2	Valosuunnittelijaksi kehittyminen.....	5
2.1	Omaan suunnitteluprofiiliin tutustuminen	5
2.2	Valosuunnittelijaa tarvitaan teatterityössä	7
2.3	Valon filosofiaa elämänasenteena	10
2.4	Sisäinen motivaatio on ratkaiseva tekijä	12
3	Suunnitteluprosessien teoriaa lyhyesti.....	14
3.1	Tyypillisiä suunnitteluprosessin osavaiheita.....	15
3.2	Anttilan teoreettinen malli.....	16
3.3	Seitamaa-Hakkaraisen teoreettinen malli.....	16
4	Valosuunnitteluprosessin mallintaminen.....	18
4.1	Valosuunnitteluprosessi mallinettuna	18
4.2	Sisällöllinen valosuunnittelu	19
4.3	Luova Hierre eli välimaastoinnovaattori	23
4.4	Tekninen valosuunnittelu	24
5	Tulosten pohdinta ja johtopäätökset	29
5.1	Teatterissa tieto on tilannesidonnaista.....	29
5.2	Johtopäätökset.....	35
6	Lähteet	37

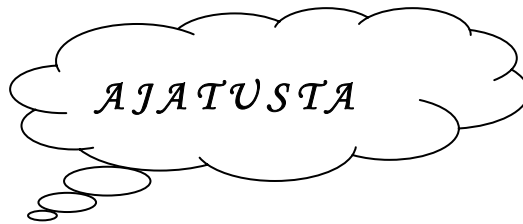
1 Johdanto

KUN VALOA EI VOI MUOVATA

SAMAAN TAPAAN KUIN KUVANVEISTÄJÄ MUOVAA

SAVEA

ON KÄYTETTÄVÄ

(James Turrell 1996)

Pyrkimyksenäni on herättää ajatuksia ennakkoon valmistautumisen tärkeydestä. Tunnettu luovien ympäristöjen tutkija Teresa M. Amabile Harvardin yliopistosta on todennut sisäisen motivaation merkityksen olennaiseksi taiteellisessa ja luovassa toiminnassa (Seitamaa-Hakkarainen 2000.) Sisäinen motivaatio on sekä tila että toisaalta asenne tietyn alueen tehtäviä kohtaan. Yksilö on sisäisesti motivoitunut, jos hän tekee jotakin sen itsensä takia, omasta kiinnostuksesta ja halusta eikä jonkin ulkoisen palkkion tavoittelemiseksi. Tällöin yksilö kokee itse toiminnan sisäisesti palkitsevana ja mielenkiintoisena.

Kun valosuunnittelua korostetaan pelkästään taiteellisena toimintana, silloin näkemystä valosuunnitteluprosessista leimaa taiteellisen valoilmaisuuden mystisyys, ainutkertaisuus ja subjektiivisuus. Jos valosuunnittelua korostetaan pelkästään teknisenä toimintana, silloin näkemystä valosuunnitteluprosessista leimaa valoilmaisuuden looginen, teknis-rationaalinen suunnittelun tarkastelutapa. Kehittyäkseen asiantuntijaksi valosuunnittelussa täytyy kuitenkin tunnistaa kummatkin toimintamuodot ja tiedostaa niiden merkitykset valosuunnitteluprosessissa.

Sattumia – tai yhteensattumia – tulee miltei aina työskennellessä valon parissa. Harvoin kaikki menee kuin rasvattu suunnitelmien mukaan. Louis Pasteur kiteytti luovuuden toteamalla ”Le hasard fafiorise l’esprit prepance” eli valmistautunut mieli hyötyy sattumasta. Valosuunnittelijan on kehittyäkseen suunnittelutyössä hyödyllistä tutustua omaan tapaansa ajatella ja toimia. Emme automaattisesti havainnoi ajattellessamme sitä miten ajattelemme. Tullakseen valokspertiksi on hyvä tiedostaa osa toiminnasta rutiiniksi ja vapauttaa valppauttaan uusien ja erilaisten asioiden havaitsemiseen.

Valmistautuminen tarkoittaa valosuunnittelussa mielen mentaalista kehittämistä, jotta pystyy helpommin selviytymään visuaalisesta ja teknisestä suunnittelusta yhtä aikaa. Vain valmistautuneella mielellä on tarvittava määrä raakamateriaalia ainutkertaiseen luovaan tuotokseen ja vain silloin pystyy tunnistamaan sen mikä on sattumassa merkityksellistä. Kurkelan (1994) mukaan tekijänsä mieltä kuvastava todellinen luovuus perustuu taiteen tekijän sisäisiin, itseohjautuviin yllykkeisiin. Tällöin taide on tekijälleen ensisijaisesti päämäärä, ei väline. (Kurkela 1994, 345 - 346.) Samoin Byman (2002, 30) toteaa useisiin eri tutkimustuloksiin vedoten, että luovuuden toteutuminen edellyttää olosuhteita, joissa sisäisen motivaation kehittyminen on mahdollista. Mikään ei kuitenkaan takaa luovuutta. Luovuus on odottamatonta ja yllättävää, ja niinpä valmistautumisella voidaan ainoastaan maksimoida mahdollisuus luovuuteen, ei ennustaa etenemisen suuntaa saati lopputulosta.

Valosuunnittelijan on tutkittava tarkasti eteen tuleva maasto, mutta ei pidä alkaa heti rakentaa tietä takaisin. Valosuunnittelijan täytyy tehdä paljon työtä, joka ei näytä työltä, mutta joka tosiasiallisesti on aidosti tuloksellista. Paradoksaalista on, että harva on valmis maksamaan luovasta ajattelusta, uusia ideoita tuottavista prosesseista. Siispä yritän työssäni avata näkökulman luovuuden aineettomuuteen. Emme voi muovilla valoa niin kuin kuvanveistäjä savea, emmekä voi myöskään muovilla luovuutta. Luovuus syntyy sattuman avulla ainutkertaisella hetkellä. Luovuus vaatii valmistumista ja valppautta ”antaa palaa” mielen hierteestä syntynyttä liekkiä. Yksinkertaisesti sanottuna luovuus on elämän jokapäiväisyyteen kuuluva elementti. Luovuus, niin kuin valokin ympäröi meitä aina ja kaikkialla.

Valmistautunut mieli tarvitsee myös polttoaineekseen mielikuvitusta. Kysymys mielikuvituksesta ja sen kehittamisestä on olennainen osa valosuunnitteluprosessin ymmärtämisessä. Valosuunnittelijalla on oltava mielikuva esityksestä ja sen maailmasta. Toisinaan jopa koko mielikuvituksen olemassaolo kyseenalaistetaan ja pyritään korvaamaan se tekniikalla. Valosuunnitteluprosessin opetuksessa valmistautunut mieli on mielestäni tärkeä kahdesta syystä. Ensinnäkin valmistautumisen tarkoitus on herättää mielikuvitus. Näin valosuunnittelijalla syntyy mahdollisuus luovaan valosuunnitteluun. Toinen tarkoitus on herättää motivaatio valotyöhön. On myös opittava myöntämään epäonnistumisen ja erehtymisen mahdollisuus, koska epäonnistuessamme opimme parhaiten. On aina tarkasteltava asioita päinvastaisesta suunnasta kuin on aina totuttu tekemään. Voiko suunnittelun luovia prosesseja harjoitella. Omakohtaisesti voin lyhykäisesti vastata. Kyllä! Luovuudessa voi päästä pitkälle arkisesti vain harjoittelemalla ja vain ainoastaan harjoittelemalla. On turha odottaa luovan salaman iskua taivaalta tai, että sitä syntyisi välttämättä luovassa ryhmätapaamisessa muiden teatteriesityksen tekijöiden kanssa.

Suunnitteluprosessi on dynaaminen, spiraalina etenevä prosessi, jossa erilaiset hierarkkiset vaiheet eivät selkeästi erotu toisistaan (Anttila 1993). Seitamaa-Hakkaraisen kahden ongelma-avaruuden suunnitteluprosessin malli räjäytti valosuunnittelun kahteen assosiaatioketjuun. Luovassa toiminnassa assosiaatioketjut ovat tehokkaita. Ne mahdollistavat siirtymisen nopeasti analyysistä toimintaan. Mutta yhden assosiaatioketjun toteuttaminen orjallisesti estää suunnittelijaa ajattelemasta leveästi. Leveään ajatteluun tarvitaan älytyötä ja käsityötä, siksi valosuunnittelu koostuu kahdesta erilaatuisesta assosiaatioketjusta: käsityön prosessista, joilla on selvä suunta ja toiseksi älytyön avaruudellisesta prosessista.

Valosta puhuttaessa prosessit voidaan nimetä tekniseksi suunnitteluprosessiksi ja sisällölliseksi suunnitteluprosessiksi. Tekninen suunnitteluprosessi synnyttää suunnattuja innovaatioita. Innovaatiot kehittyvät ennustettavin askelin valmiiseen teatteriesitykseen. Sisällöllisessä suunnitteluprosessissa hankitaan tietoa, muttei kenties vielä päätetä mitään, vaan yritetään olla mahdollisimman pitkään tulkitsematta tietoa minkään päämäärän lävitse. Arkisesti sanoen tekninen suunnitteluprosessi on sidottu esityksen tuotannolliseen aikatauluun, kun taas sisällöllinen suunnitteluprosessi on valmistautumista ennakolta valon sattumalle.

Keväällä 2005 Jyväskylässä Tiimiakatemian päävalmentajan Johannes Partasen luento välimaastoinnovaatioista lisäsi uskallustani kirjoittaa valosuunnittelijan paradoksista. Kaikkea ei voi suunnitella, mutta valppauttaan on kehitettävä jatkuvasti. Valpas mieli on altis valon sattumalle! Valon sattumat löytyvät välimaastoinnovaatioista. Välimaastoinnovaatiot sisällöllisen ja teknisen valosuunnittelun hierteessä ovat tuntematonta aluetta, jossa ei voida helposti soveltaa vanhaa tietoa eikä kokemusta. Siitä syystä joudumme tekemään valtavasti virheitä. Anna minulle oikeus erehtyä, mutta älä anna sen tapahtua liian usein. (Reid 1995, 8.) Ei tiedetä mikä toimii, ennen kuin sitä on kokeiltu käytännössä. Välimaastoinnovaatioita ei voi synnyttää suunnittelemalla, ja tästä syntyy valosuunnittelijan paradoksi.

2 Valosuunnittelijaksi kehittyminen

2.1 Omaan suunnitteluprofiiliin tutustuminen

Jokainen seikkailu on oltava ensin.

Sitten vasta pystymme piirtämään kartan.

(Peter Senge, 1990)

Opetin teatterivalon perusteita Juvalla 1997 peruskoulun yläasteen oppilaille, ja ei siinä kauan mennyt kun valot vilkkuivat näyttämöllä. ”Olenkos minä nyt valosuunnittelija?” kysyi vilkkain ja näppärin poika valopöytää näprätessään. Tästä voidaan johtaa ajatus: Kuka tahansa osaa valaista näyttämötoimintaa, kun sähköturvallisuusasiat on sisäistetty. Ammattiurani aloitin 70-luvun alussa valaistusmestarin oppipoikana Kuopion Yhteisteatterissa. Silloin teatteritekniikan alalla ei ollut mitään ammattikoulutusta, joitakin täydennyskoulutuksen kursseja pidettiin alan ammattilaisille. Opin siis tekemällä eikä se liene vielääkään muodista poistunut pedagoginen ohjelma.

Tekemällä oppii mitä? Tämä on erittäin hyvä kysymys, jota kannattaa säännöllisesti pohtia. Kolmetoista vuotta työstin valoa päätoimisesti teattereissa ympäri Suomea, vaikka en ymmärtänyt enkä tiennyt suunnittelun teorioista mitään. Voidaan siis päätellä, että valoja voidaan tehdä teatteriprosessissa improvisoiden yhteistyössä työryhmän kanssa. Syntynyt teatteriesitys voi ja useissa tapauksissa onkin valoilmailsultaan erinomainen. Siis tekemällä oppii parhaimmillaan soittamaan valojazzia.

Kolmetoista vuotta valoja esityksiin ”tekemällä”, kulutti henkiset voimavarani loppuun. Sattuma ajoi minut voimakkaaseen muutokseen. Opiskelin Lahdessa ravintolakokiksi. Tämä kahden vuoden innovatiivinen opiskeluajanjakso antoi minulle mahdollisuuden tulevaisuudessa kehittyä teatterivalosuunnittelijaksi. Valmistuttuani kokiksi sattuma ohjasi minut taas teatteriin ja valon pariin. Valoilmaisuus avautui minulle aivan uudella tavalla. Luovassa työssä tarvitaan yllättäviäkin taitoja, sellaisia, joita en ollut kuvitellut

tarvittavan. Mikä parasta, minulle syntyi aivan uudenlaisia oivalluksia teatterista ja valosuunnittelusta. Tulin tietoisiksi käsitteestä valodramaturgia.

Sveitsiläinen lavastaja Adolphe Appia (1862-1928) loi valaistuskokeiluillaan vaikuttavia valon ja varjon vastakohtia, samoin kuin huomioita herättäviä vastakohtia itse näyttämön eri tasojen kesken. Adolphe Appiaa on kutsuttu valon esteetikoksi, runoilijaksi ja teoreetikoksi. Hän oli myös valodramaturgia-ajatuksen pioneeri, jonka oli elinaikanaan vaikea saada läpi ideoitaan ja laajempaa hyväksyntää ajatuksilleen. Appian keskeinen ajatus oli, että valolla pitää olla oma dramaturginen kerrontansa ja ajallinen merkitys kuten musiikilla, sekä aktiivinen rytmi ja rooli.

Valodramaturgia voidaan kiteyttää seuraavasti: Valodramaturgia ei ole perinteinen dramaturgia, vaan tilan, liikkeen, valon, yms. tietoisuus toisistaan. Seuraavaksi otin siis selvää teatterityön kaikista prosesseista ja tietoisella tasolla opin ymmärtämään niissä tapahtuvat toiminnot. Teatterityön kaikki prosessit ovat ihmisten synnyttämiä ja ihmisten välisiä, siis eläviä. Yksinkertaisesti mielestäni kaikkiin eläviin prosesseihin kuuluu älytyö ja käsityö. Siitä lähtien omaa ammatillista kehittymistäni on aina tukenut erittäin voimakkaasti pyrkimys kokonaisuuden hallitsemiseen, joka on aina kiinnittänyt minut tukevammin ja tukevammin elämään. Kokonaisuuden ymmärrys on mahdollistanut kasvuani ihmisenä ja ammattilaisena. Olen oppinut ajattelemaan luovasti ja arvostan ajattelua kaikkein eniten elämässäni. Pidän luovaa ajattelua yllä tekemällä asioita, tekemällä määrättömän määrän virheitä, etsimällä aitoutta ja vaihtamalla rohkeasti työtäni ja työpaikkojani.

Suomessa on kulttuuripolittisesti pyritty hämärtämään älyllisentyön ja käsityön ero, siten että suunnittelijat hakeutuisivat tietoisesti eroon toteuttajista ja suorittajista. Kun ensimmäiset valosuunnittelijat valmistuivat Teatterikorkeakoulusta, korottivat he itsensä valomestarin yläpuolelle korostaen samalla ammattien eroa. Näyttämövalaisu ositettiin suunnitteluun ja tekemiseen. Silloin rajattiin aika pysyvästi asenteet suunnittelun taiteellisuudella ja valomestarin työn teknisyydellä. Pahimmillaan valosuunnittelijat kieltäytyivät roudaamasta, rakentamasta ja ajamasta suunnittelemaansa valoja, he irrottivat suunnittelijuuden toteuttamisesta eli likaisesta ja suorittavasta työstä. Valosuunnittelijoista tuli puhdaspaitaisia taiteilijoita, jotka nuoleskelivat ohjaajia, lavastajia, näyttelijöitä, teatterinohjaajia ja muita eteentulevia taiteilijoita. Näistä seikoista syntyi teatterintuotantoon valosuunnittelun ja sen prosessin ylikorostaminen.

Valosuunnittelussa on itse asiassa kyse aina tekemisestä, toiminnasta jonka syynä ei ole välttämättä tietynlainen lopputulos, vaan ilo tekemisestä. Ilo nähdä auringon nousu juuri nyt! Teen valosuunnittelua jatkuvasti, jokaisena ohikiitävänä hetkenä, nautin siitä, koska olen elossa. Teen valosuunnittelua, koska nautin siitä ja jokaisena ohikiitävänä hetkenä voi olla mahdollista, että sattuma palkitsee valollaan minua. Tämä kuulostaa itsestäänselvältä! Itsestäänselvää minulle ei ole ollut ammattiurani alkuaikoina suunnittelu, luovuus, innovointi, muutos, etsiminen, keksiminen, henkinen kasvu, sisäinen sitoutuminen, kyseenalaistaminen, tehdä toisella tavalla, jne. Tänään kaikki edellä mainitut arvoperustat ovat minulle sisäisen motivaation kannalta tärkeitä polttoaineita. Lohduttavaa on, että jokainen päivä on uusi! Minulla on mahdollisuus ajatella uusia asioita, innostua näkemästäni, puhua yhteisöllisyydestä, ymmärtää valon ainutkertaisuus ja rakastaa elämää. Olen oppinut mallintamaan hankkimaani tietoa, löytänyt mustan aukon sivistykseen; lukemisen . Olen alati matkalla, mutten koskaan perillä.

2.2 Valosuunnittelijaa tarvitaan teatterityössä

Suunniteltu valo ei ole uusi ilmiö, mutta erikoistuneet valosuunnittelijat ovat. Esitykset ovat aina sisältäneet päätöksiä valon suhteen. Kaikkein aikaisimmat ulkoilmarituaalit oli asemoitu ottamaan maksimaalinen hyöty luonnonvalosta, ja varhaiset teatterirakennukset oli sijoitettu ottamalla auringon rata huomioon. Ihka ensimmäisestä sisäteatterista asti jokaisen valonlähteen – niin kynttilän, öljyn, kaasun tai sähkön – aseointi on aiheuttanut suunnitelmallisen päätöksen. Kuten on aina ollut suunniteltua valo, on myös ollut ihmisiä vastuussa kyseisen valon suunnittelusta. Heitä ei välttämättä ole kutsuttu valosuunnittelijoiksi, mutta he ovat aina olleet paikalla tekemässä suunnitelmallisia päätöksiä, yleensä yhtenä monista moniosaisen työn velvollisuuksista. (Reid 1995, 1.)

Valosuunnittelun painopiste eri tuotannoissa ja teatterin lajeissa vaihtelee suuresti. Jos minimivaatimuksena valaistuksen suhteen on näkyvyys, ei valosuunnittelua kannata edes yrittää määritellä. Valosuunnittelu on valolla luotu kokonaisvaltainen taidekieli. Valonkieli syntyy valosuunnittelijan omaleimaisesta ilmaisusta ja maailman näkemisestä valon ilmentäjänä sekä tarvittavien työvälineiden käyttämiseen valoilmaisuuden välineenä. Valosuunnittelu on teatteriesityksen kokonaisuuden rakentamista ja pyrkimystä löytää yhteinen visuaalinen kieli työryhmässä. Valosuunnittelija on sidottu elinikäiseen valoprosessiin ja työssään hän joutuu aktiivisesti kohtaamaan ainutkertaisen teatteriprosessin. Ongelmana usein on ammattilaisnäkökulmasta tarkastellen, että valon rooli toteutetaan tuotantoprosessin loppuvaiheessa. Toinen näkökulma pohjautuu protestanttiseen työhistoriaamme, ainoastaan tuotannollisesta työstä ollaan valmiita maksamaan, suunnittelu, ideointi yms. ei ole tuottavaa toimintaa. Miten voidaan hinnoitella työ, joka ei näytä työltä.

Näyttämövalaistuksessa valoilmaisuus on aina ainutkertaista katsojalle ja elävässä suhteessa esiintyjään, siksi hyvän valosuunnittelun normeja ei voi määritellä irrallaan kokonaisteoksesta. Näyttämövalaistus sijaitsee taiteen ja teknisen tiedon tienristeyksessä, silti yksityiskohtainen tekninen tuntemus ei ole välttämätön. Liiallinen tekninen tausta voi jarruttaa mielikuvitusta, sen virkistämisen sijaan. Valosuunnittelijalle tie tuppaa olemaan yksinkertaisempaa kuin taide. Tekniikan käsitteleminen on helpoin osa työstä. Valosuunnittelijan ydintaito on ideoiden ja ihmisten käsittelemisessä (Reid 1995).

Jotta teatteriesitys syntyy, tarvitaan yhteinen visio, määränpää, jonne pyritään. Se muodostuu dialogissa teatterin asiantuntijoiden omista visioista ja sulautuu konkreettiseksi esitykseksi ohjaajan ja näyttelijätyön kautta. Kaikki eivät tietenkään ajattele samoin ja jaa täysin samaa visiota, vaan yhteinen teatteriesitys syntyy konsensuksesta, tavoitteesta, jonka koko tuotantoryhmä voi hyväksyä. Valosuunnittelutehtävät ovat usein sidottu teatteritekstin kehukseen, joskus ne ovat avoimia suunnitteluprosesseja; ideaan tai tilaan rajautuvia. Teatteri synnytetään matkalla päämäärään eli esitykseen näyttämöharjoitusten aikana yhteisöllisenä toimintana. Teatteriesitys syntyy vasta yleisön vuorovaikutuksessa ja siitä syystä

valosuunnittelijan on sovittava monimutkaisesti monia ristiriitaisiakin tekijöitä yhteen suunnitteluprosessin aikana.

Valosuunnittelijan maailmassa tieto muuttuu jatkuvasti; ei ole olemassa sellaista "tosiseikkaa", jota ei joltain kannalta voitaisi asettaa kyseenalaiseksi tai väittää virheelliseksi. Siksi suunnittelijan on itse luotava oma tietonsa (Anttila 1993). Kun katsoja katsoo teatteriesitystä, tieto ei hypi näyttämöltä hänen päähänsä, vaan katsoja käyttää hyväkseen kaikkea aikaisempaa kokemustaan ja oppimiaan asioita pyrkiessään yhdistämään teatteriesityksen sisäistä rakennetta omaa maailmaansa ja omaa ymmärrykseensä. Valosuunnittelijan tuotantoprosessia ei voi määritellä irrallaan kokonaisteoksesta. Onnistuessaan valosuunnittelija tukee teoksen sisäistä rakennetta, jolloin valo luo osan teoksen henkisestä ilmapiiristä. Valosuunnitteluprosessissa valon merkitys on muodostaa esiintyjän ja tilan välinen suhde teoksen sisäisen rakenteen mukaisesti. Tätä voidaan kutsua myös tilan hengitykseksi tai valon dynamiikaksi. Valosuunnittelija vaikuttaa näyttämökuvaan ratkaisevasti, sillä kaikki mitä näemme, on valoa.

Valosuunnittelija on persoona! "Personal mastery"- henkilökohtainen pätevyys- on ilmaus, jota Senge (1990) käyttää kasvun ja oppimisen kuvaamiseen henkilökohtaisella tasolla. Käytetään myös termejä itsensä johtaminen, itsehallinta tai henkilökohtainen osaaminen. Siihen liittyy ajatus kutsumuksellisuudesta, työstä palkitsevana matkana, jolla koskaan et ole perillä. Matka päämäärään eli teatteriesitykseen edellyttää muutosta ja siis oppimista.

Oppiminen ei ole psyykkisen toiminnan irrallinen osa-alue, vaan ihmisen toiminnan perusprosessi, joka on käynnissä koko ajan, jopa unessa. Tämän ns. systeemisen lähestymistavan mukaan oppiminen muodostaa elämisen perustan. Silloin, kun elämä syntyi maapallolla, ilmaantui järjestelmä, eliön ja ympäristön muodostama systeemi, joka kykeni organisoitumaan uusilla tavoilla, laajentumaan ympäristön uusiin osiin ja käyttämään hyväkseen uusia ympäristön piirteitä - sanalla sanoen: oppimaan. (Järvilehto 1994, 1995)

Yhteistyötaidot ovat ydintaito teatterityössä (ei aina helppoa) ja oleellinen osa näyttämötoimintaa. Valosuunnittelijan henkilökohtainen pätevyys mahdollistuu

ainoastaan työryhmän jäsenenä, pätevyys on aina olennaisesti sosiaalista, yhteistä tietämistä. Valosuunnittelu on sosiaalinen prosessi. Prosessia ylläpitää liikkeessä oppiminen, sillä kaikki oppiminen merkitsee suunnittelijan yhteisöllisen olemassaolon monipuolistumista ja laajenemista. Jotta oppisimme, tarvitsemme kaiken tietomäärän lisäksi merkityksellisiä elämyksiä ja huippukokemuksia, jotka ravistelevat. Myös valosuunnittelijan työprosessissa asioiden oppimiseen liittyy tilanteita, joissa tunnetasolla ”kaikki virtaa” (flow). Flow-kokemusta voidaan kuvata nautinnolliseksi, itseään palkitsevaksi kokemukseksi sekä samalla tilaksi, jossa asiat sujuvat lähes automaattisesti, ponnistuksitta, yksilön ollessa samalla kuitenkin äärimmäisen keskittynyt. (Csikszentmihalyi 1990, ref. Koski 2001) Tätä mielentilaa valosuunnittelijan tulee tavoitella. Valosuunnittelijalla tulee olla selkeä visio ja toisaalta pitää ymmärtää, mitä sen saavuttaminen edellyttää. Kun on selkeä ristiriita nykytilanteen ja tavoitetilan välillä, muodostuu se energia, joka tarvitaan uuden oppimiseen ja muuttumiseen. Kyky johtaa ja kehittää itseään ja omaa osaamistaan oman tavoitteen edellyttämällä tavalla muodostaa henkilökohtaisen pätevyyden.

2.3 Valon filosofiaa elämänasenteena

“Ainoastaan sydämellään näkee hyvin. Tärkeimpiä asioita ei näe silmillään.”

(Saint-Exupery 1973, 72–74)

Valon filosofialla on tarkoitus avata sisäinen keskustelu valosta, joka olennaisesti koskettaa elämää ja toimintaa. Valon soveltava havainnointi on yhteyksien avaamista itseän ja ympärillä olevaan valoon. Tähän sisältyy se mullistava oletus, että ihminen jo tietää valosta enemmän kuin oivaltaa tietävänsä.

Filosofian luonne antiikissa oli tukea ihmisten pyrkimystä löytää palkitseva ote elämään. Antiikin filosofia oli käytännön filosofiaa. Filosofia oli sanallisesti ilmaistua elämäntaitoa, jolla pyrittiin vaikuttamaan ajatuksiin ja ajatusten kautta käytännön elämään. Filosofia oli sitoutunutta, tilanteissa toimimisen kykyä ja taitoa hallita itsensä. Se oli olemassa elämää varten.

Elämänfilosofinen suuntaus filosofiassa kiteytyy Sokrateen hahmossa. Sokrates (valitettavasti) ei kirjoittanut mitään. Hän keskitti voimansa elämänsä elämiseen, tietoisesti, arvokkaasti, huumorintajuisesti ja omaleimaisesti. Sokrates loi filosofisen elämän, ei filosofista oppijärjestelmää. Filosofia oli Sokrateelle elämän ajatuksellisesti ohjattua toteuttamista viisautta kohti ja hyveistä käsin. Valosuunnittelijan pitää yrittää löytää valo ajatuksellisesti, käyttää työssään valoa sokraattisesti ilmaisemaan elämää. Ratkaisevaa ei ole se mitä teoriassa tapahtuu, tai syntykö teoriaa selittämään tapahtumista, vaan mitä tapahtuu todella – ihmisessä itsessään, hänen ajattelussaan ja tämän seurauksena hänen ympäristössä.

Kun menet katedraaliin, se voi olla voimakas kokemus, vaikka onkin ihmisen tekemä tila. Tunnet jotain joka on ihmisyyden tuolla puolen ja alat miettiä, onko se arkkitehdin ja taiteilijan luomaa vai johtuuko se ikkunoista tulevasta valosta. (Turrell 1996).

Valo ei ole itsenäinen ja erillinen saareke, vaan vuorovaikutuksistaan elävä . Valo ei ole kuningas, joka säätää ja hallitsee, vaan on uusia yhteyksiä synnyttävä palvelija. Valosuunnittelijan on palattava filosofisen perustotuuden äärelle; yksinkertaiseen tosiasiaan, joka usein unohdetaan: Me olemme tässä maailmassa eläviä ihmisiä. Valon filosofisia ongelmia tulee tarkastella havaintoja koskevien kysymyksenasettelujen valossa. Jotta valo voisi avata väyliä jokaiselle, sen täytyy kyetä viestimään ja puhumaan monin kielin. Valohavainnoinnin nöyryys on tietoisuutta siitä, että valon edessä jokainen ponnistelee yhtä mittaamattomien mahdollisuuksien ja vaikeuksien kanssa. Jokainen ihminen hahmottaa maailmaa omalla tavallaan. Jokainen elää omassa valossaan.

Valotaiteilija, arkkitehti James Turrell Yhdysvalloista puhuu valosta käsitetaiteen sijasta havaintotaiteesta, jossa materiaalina on valo ja välineenä havainto. Teostensa kautta hän haluaa saada katsojan tai kokijan ”näkemään näkemisensä”, saada ihmisen tietoiseksi siitä, miten hän luo näkemäänsä todellisuutta. Valosuunnittelijan

työmenetelmänä ovat havainnot, järkeily, ajatusyhteydet, ja mielikuvastot, ennen kaikkea: ajattelun liike. Valon aineettomuus vetoaa valosuunnittelijan sisäiseen motivaatioon, kohottaa ja kirkastaa ihmisen näköalan ylitse tavanomaisen.

Onko meissä sisäänrakennettuna ja kätkeytyneenä valoa, jokaisessa ihmisessä? Onko ajateltavissa, että jokaisessa ihmisessä olisi valomuisti? Valomuistin avulla kohti valon viisautta? Näin uskon itse ja näen sen keskeiseksi tehtäväksi valon filosofialle. Se auttaa ymmärtämään, että pimeys on osa ihmisen päättymätöntä riippuvuutta valosta. Valo on villi, vangitsematon ja vapaa. Valosuunnittelijan tulee ajatella itse ja uskoa valon voimaan. Valo antaa meille mahdollisuuden rakentaa kokonaisnäkemys. Kokonaishahmo ei kuitenkaan ole johdettavissa tosiasioista, vaan vaatii mielikuvitusta, jäsenysvoimaa syntyäkseen. Juuri mielikuvitusta valon filosofia ylistää. Valo on mielikuvituksellista melkein mielipuolisuuden rajoille mutta mielipuolisuuden rajoiltakin se sammuttaa ja sytyttää.

Tukenaan valon tyhjentyvät mahdollisuudet, valon filosofia haluaa rohkaista valosuunnittelijaa ajattelemaan rohkeasti ja laajassa rekisterissä. Valon filosofia haastaa valosuunnittelijan kysymään aistimuksensa perusteita ja kutsuu havaintotyöhön. Se muistuttaa vaihtoehtoista ja kysyy perusteiden perään. Valon filosofian tehtävä on auttaa valosuunnittelijaa työstämään itseään, omia ajattelutapojaan ja näkemyksiään valosta. Mutta filosofia on myös puhetta ja kirjallisuutta. Valo elää, sykkii ja vaikuttaa sillä salaperäisellä välivyöhykkeellä, jossa ärsyke kohtaa kokemukset, uskomukset, kulttuuri- ja biologisen perimämme.

2.4 Sisäinen motivaatio on ratkaiseva tekijä

Amabile (1983, ref Louhimies 2002) on todennut sisäisen motivaation merkityksen olennaiseksi taiteellisessa ja luovassa toiminnassa. Sisäinen motivaatio on sekä tila että toisaalta asenne tietyn alueen tehtäviä kohtaan. Yksilö on sisäisesti motivoitunut, jos hän tekee jotakin sen itsensä takia, omasta kiinnostuksesta ja halusta eikä jonkin

ulkoisen palkkion tavoittelemiseksi. Tällöin yksilö kokee itse toiminnan sisäisesti palkitsevana ja mielenkiintoisena. Henkilö, joka sitoutuu johonkin toimintaan saavuttaakseen ulkoista hyötyä, on ulkoisesti motivoitunut. Tällöin toimitaan pääasiassa palkinnon tai pakon seurauksena, jolloin toiminta tulee keinoksi saavuttaa jotakin eikä se itsessään olekaan tärkeintä tai kiinnostavaa. Sisäinen motivaatio on siis ratkaiseva tekijä siinä, miten valosuunnittelijan suunnitteluprosessi etenee ja hänen kiinnostuksensa valotyöhön pysyy yllä. Esimerkiksi valo-opetusta ajatellen on siten ensiarvoisen tärkeää tiedostaa oppilaan sisäisen motivaation merkitys ja se, kuinka tärkeää sen vaaliminen on. Louhimiehen (2002) mukaan sisäinen motivaatio on herkkä ja usein myös häviävä ominaisuus. Sitä ei voida opettaa eikä pakottaa. Sisäinen kiinnostus voi tulla vain yksilön sisältä.

Valosuunnitteluprosessi on dynaaminen, spiraalina etenevä prosessi, jossa erilaiset hierarkkiset vaiheet eivät selkeästi erotu toisistaan (Anttilasta 1993 mukaellen). Lähtökohtana on valosuunnittelijan erityistieto valoimaisuuden mahdollisuuksista teatteritaiteesta sekä käytännön kokemusta teatteriesityksen tuotantoprosessista, jotka ohjaavat valosuunnitteluprosessin etenemistä. Tämän toiminnan keskeisenä piirteenä on teatterivalosuunnittelijalle luontainen tapa käyttää visuaalisia luonnoksia sekä kirjallisia muistiinpanoja tai graafisia mallikuvia suunnitteluideoiden esittämisen välineenä ja muistin ulkoisena tukena. Taiteellista työprosessia on vaikea eritellä ja määritellä yksityiskohtaisesti prosessin ainutkertaisuudesta johtuen. Riippuu suunnittelijasta ja työtavoista miten päätyy lopputulokseen.

Teatterien asiantuntijat ovat tasavertaisessa asemassa siinä, että kukaan ei ole koskaan tiedoiltaan, taidoiltaan ja ihmisenä valmiita. Tähän elinikäisen oppimisen haasteeseen on totuttava. Sen hyväksyminen, että emme ole koskaan valmiita ja voimme aina oppia toisiltamme kysyy melkoista nöyryyttä. Mutta se tarkoittaa myös halua oppia uutta ja kykyä kokea onnistumisen iloa kun niin tapahtuu. Valosuunnitteluprosessin malli ei edellytä, että valosuunnittelijan täytyy edetä missään tietyssä järjestyksessä. Suunnittelun eri osa-alueet painottuvat suunnitteluprosessin aikana eri tavoin ja ovat tiiviissä vuorovaikutuksessa toisiinsa.

3 Suunnitteluprosessien teoriaa lyhyesti

Valosuunnittelu on monipuolinen ja pitkälle kehittynyt prosessi. Se ei ole mystinen kyky, vaan sitä pystytään harjoittamaan. Jo yksi suunnitteluprosessi on hyvin monipuolinen ja jokainen prosessi on erilainen. Myös suunnittelijat ja heidän ongelman tai tehtävän lähestymistapansa eroavat toisistaan. Erilaisiin suunnittelutehtäviin kuuluu kuitenkin määrättyjä samoja piirteitä.

Suunnittelussa tarve on usein suunnittelun alulle paneva voima. Kun suunnittelusta on pyritty rakentamaan erilaisia malleja, niiden muodostamisessa ongelmaksi on muodostunut suunnittelun sen osan kuvaaminen, joka tapahtuu prosessin aikana suunnittelijan päässä. Perinteisesti suunnittelua on lähestytty kahdesta toisistaan vastakkaisesta näkökulmasta; on joko korostettu taiteellisen suunnittelun ensiarvoisuutta tai teknisen suunnittelun toimivuutta.

Suunnittelu on joko nähty ensisijaisesti uutta luovana taiteellisena ilmaisuna tai se on rinnastettu lähinnä teknisten ratkaisujen suunnitteluun. Tällöin suunnittelijan näkökulmasta korostuu teknisten ratkaisujen ja ominaisuuksien kehittäminen. Suunnittelijan taiteellista ja esteettistä toimintaa korostettaessa on suunnittelua leimannut taiteellisen ilmaisun mystisyys, ainutkertaisuus ja subjektiivisuus. Teknispainotteisen suunnittelun on puolestaan nähty edustavan loogista, teknis-rationaalista suunnittelun tarkastelutapaa. Teknisen suunnitteluprosessin on nähty etenevän selkeinä, rationaalisen vaiheina - askelmina, jossa jokainen osavaihe on ratkaistu ennen kuin seuraavaan askelmaan voidaan siirtyä (Seitamaa-Hakkarainen 1996).

Suunnittelumallien lähtökohtana on kuvata prosessi kokonaisuudessaan, ja kuvata suunnittelun etenemistä ajallisesti läpi projektin (eri työvaiheiden ajallinen järjestys). Tutkijat ovat yleensä yksimielisiä siitä, että suunnitteluprosessissa voidaan hahmottaa periaatteessa eri vaiheita, jotka kuvaavat suunnittelun eri abstraktiotasoja. Yleensä tutkijat kuvaavat näitä tasoja selkeästi erottuvina vaiheina.

3.1 Tyypillisiä suunnitteluprosessin osavaiheita.

Tehtävän määrittely ja hahmottaminen.

Käsitteellinen suunnittelu

Käsitteellinen suunnittelu, joka tarkoittaa erilaisten periaatteellisten ratkaisujen tekemistä (ns. perustoimintojen määrittelyä ja toimintasuunnitelman laatimista).

Vaiheelle on tyypillistä nopea, alustava ratkaisumahdollisuuksien etsiminen ja ratkaisun peruseriaatteiden löytyminen.

Alustava suunnitelma.

Alustava suunnitelma ja suunnitteluelementtien määrittely.

Varsinainen suunnittelu.

Varsinainen suunnittelu. Edetään yksityiskohtien suunnitteluun.

Dokumentointi.

Dokumentointi esim. luonnosten saattaminen luettavaan muotoon.

Tutkijat ovat nykyisin myös varsin yksimieleisiä suunnitteluprosessin luonteesta: se nähdään enemmän tai vähemmän jaksollisena, syklisenä ja kierros kierrokselta etenevänä. Jatkuva arviointi, vertaaminen muihin suunnitteluelementteihin ja resursseihin sekä palautteen haku sisältyvät suunnitteluprosessin kaikkiin vaiheisiin.

Seuraavaksi esittelen lyhyesti kaksi käsitteellisen suunnittelu- ja valmistusprosessin mallia. Olen mallintanut valosuunnitteluprosessin näiden teoreettisten mallien pohjalta.

3.2 Anttilan teoreettinen malli

Anttilan (1993) käsityötuotteen suunnittelu- ja valmistusprosessin teoreettisen mallin lähtökohtana on suunnittelun alussa alkumielikuvan luominen ja informaation hankkiminen. Ratkaisun "vision" hahmottamiseen vaikuttavat tekijän omat sisäiset mallit ja resurssit (tieto, taito ja metakognitio) sekä tieto suunniteltavasta tuotteesta. Anttilan mallissa mielikuvilla on keskeinen merkitys suunnitteluprosessia eteenpäin vievänä voimana. Prosessin ulkopuoliset resurssit vaikuttavat ympäristöstä tulevien arvojen, arvostusten ja resurssien (aika, tila) kautta. Suunnitteluprosessi on dynaaminen, spiraalina etenevä prosessi, jossa erilaiset hierarkkiset vaiheet eivät selkeästi erotu toisistaan. Lähtökohtana on, että käsityöllistä toimintaa ei ole ilman konkreettista kohdetta eli tavoiteltavaa tuotetta. Toiminnan kohde on käsityössä aina olemassa ensin ajatuksellisena motiivina, joka psyykkisen ja käytännön toiminnan kautta saa esineellisen muodon

Malli etenee alkumielikuvan kehittymisenä kohti täsmentyvää mielikuvaa. Perustoimintoja suunnitellaan useiden toimintakierrosten aikana. Palautekanavana toimii käsityöläisen oma sisäinen palaute (kokemukset, omat arvot) ja ympäristön ulkoinen palaute (vertailu todellisuuteen, arviointi, testaus). Täsmentyneen mielikuvan synnyttyä alkaa myös valmistusprosessin suunnittelu, toimintojen määrittely ja toimintasuunnitelma. Työn valmistuttua käsityöläinen tekee päättöanalyysin ja työ valmistuu. Anttilan (1993) mallissa tulee erityisesti esille suunnitteluprosessin kaikissa vaiheissa itseään korjaava, reflektiivinen luonne.

3.3 Seitamaa-Hakkaraisen teoreettinen malli

Seitamaa-Hakkarainen (1998, 2000) kuvaa suunnitteluprosessia kahden ongelma-avaruuden mallina, jossa visuaaliset ideat muutetaan ja peilataan toteuttamiseen

liittyviin mahdollisuuksiin. Kahden ongelma-avaruuden malli (hypoteesi- ja testausavaruus) kuvaa sekä tieteellisten keksintöjen että suunnittelun prosessia ja luonnetta. Kahden ongelma-avaruuden mallissa tulee havainnollisesti esille kompositio- (visuaalinen) ja konstruktioavaruuksien (tekninen) välinen vuorovaikutus, joka on tyypillistä asiantuntijan suunnitteluprosessille. Suunnittelutehtävän ratkaiseminen edellyttää tarkan sekä kuvallisen että teknisen suunnitelman tuottamista, jotta suunniteltava tuote voitaisiin sen perusteella toteuttaa. Suunnittelijan ammattitaidosta riippuu, kuinka he onnistuvat integroimaan nämä avaruudet (Seitamaa-Hakkarainen 2000).

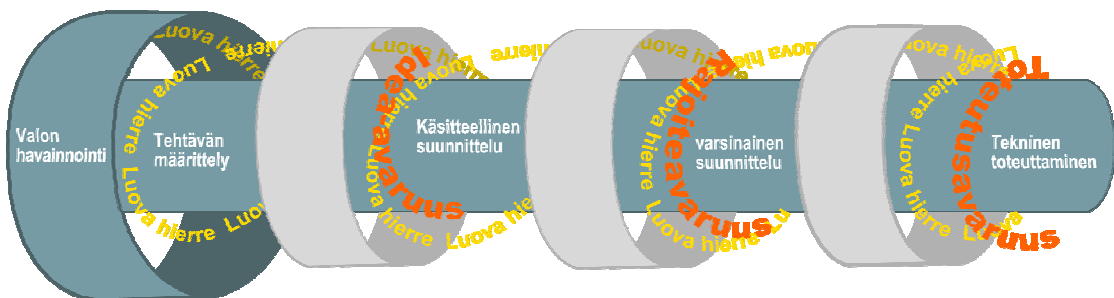
Visualisoinnilla on keskeinen merkitys suunnitteluprosessissa. Suunnittelukontekstin ja -tehtävän määrittäminen, jäsentäminen ja tarkentaminen ovat keskeisiä vaiheita suunnittelussa, ja nämä vaiheet toistuvat useaan kertaan suunnitteluprosessin edetessä. Suunnittelija joutuu työskentelemään samanaikaisesti kompositio- ja konstruktioavaruuksien välillä, jota kontrolloi suunnittelun rajoitteiden ja suunnittelukontekstin luonne. Kahden ongelma-avaruuden mallissa suunnittelun kohde on suunnittelun elementtien määrittäminen. Kahden ongelma-avaruuden malli ei edellytä, että suunnittelijan täytyy edetä missään tietyssä järjestyksessä: suunnittelun eri osa-alueet painottuvat suunnitteluprosessin aikana eri tavoin ja ovat tiiviissä vuorovaikutuksessa (Seitamaa-Hakkarainen, 2000). Suunnittelutehtävän ratkaiseminen edellyttää sekä kuvallisen että teknisen suunnitelman tuottamista, jotta suunniteltava tuote voitaisiin sen perusteella toteuttaa.

4 Valosuunnitteluprosessin mallintaminen

Valosuunnitteluprosessi haastaa välimaastojen etsintään. Valosuunnittelijan on etsittävä ja astuttava välimaastoon, luotava itselleen toimintastrategia löytää tie välimaastoon. Työ ei ole mitään ihmeellistä, se tapahtuu tässä ja nyt! Sallimalla havannoida asioita, juuttumatta johonkin erityiseen ajattelutapaan tai paikkaan. Tärkeää on synnyttää ja vaalia flowta esimerkiksi sivistämällä itseään intensiivisesti. On uskallettava katsoa asioita täysin päinvastaisesta suunnasta kuin on tottunut.

Valosuunnitteluprosessi on hedelmällistä mallintaa (Anttila 1993) ja (Seitamaa-Hakkarainen 2000) kahden ongelma-avaruus suunnittelumallia mukailien; sisällölliseen ja tekniseen valosuunnitteluun. Näillä kuvatuilla assosiaatioketjuilla tarkoitan yksinkertaisesti valosuunnittelun kokonaisuuden monimuotoisuuden ymmärrystä ja teatteriammattilaisten toisistaan riippuvuuden arvostamista.. Tekninen assosiaatioketju mahdollistaa siirtymisen nopeasti analyysistä toimintaan. Toisaalta toimintaan siirtyminen estää suunnittelijaa ajattelemasta leveästi. Teknisen valosuunnittelun rutiininomainen toteuttaminen synnyttää raja-aitoja ajattelutapoihimme sekä nopeuttaa johtopäätöksiämme lopputuloksesta. Tekemällä valoja kaavamaisella suunnittelulla oppii tekemään kaavamaisista valosuunnittelua. Teollinen tuotantomalli harvoin synnyttää elävää ja ainutkertaista valoilmaisuutta.

4.1 Valosuunnitteluprosessi mallinettuna

4.2 Sisällöllinen valosuunnittelu

Jakaantuu kuvitteelliseksi kolmeksi avaruudelliseksi lieriöksi idea-avaruudeksi, rajoite-avaruudeksi ja toteutus-avaruudeksi

4.2.1 *Idea-avaruus*

Idea-avaruus on valosuunnittelijan synnyttämien ideoiden kenttä, ja se etenee syventyen ja muuttuen yhä spesifimmäksi, jolloin abstraktit valoideat saavat yhä konkreettisemmän muodon. Tässä avaruudessa valosuunnittelija nimeää myös suunnitelmiensa "tason": ajatusvalon, valoluonnoksen, kehitettävän valon ja lopullisen valoratkaisun. Erilaisilla ja eriluontoisilla luonnoksilla on käsitteiden tasolla liikuttaessa erilaisia tehtäviä, ja valon mallintamisella ratkaistaan eriasteisia ja eriluonteisia yhteistyöongelmia.

Idea-avaruus on uusien valoideoiden synnyttämisen ja esittämisen kehto. Ne ovat usein visuaalisia luonnoksia tai verbaalisia kuvauksia. Luonnokset usein syntyvät nopeiden luonnosten sarjoina, jolloin valosuunnittelija synnyttää uusia kuvia mielessä, jokaisesta luonnoksesta saattaa seurata uutta tulkintaa ja jälleen uusia kuvia ja kehittelyä. Luonnostelu jatkuu kunnes ongelma tai alaongelma ratkeaa (Seitamaa-Hakkarainen 2000). Tässä on nähtävissä valosuunnitteluprosessin syklinen rakenne, mikään ei ilmene kerralla valmiina, vaan ratkaisun luomiseksi vaaditaan askel askeleelta etenevää todellista valon muuttumista, muuntamista valoelementeiksi visuaalisen ajattelun keinoin.

Valoideoiden etsintää voidaan jäsentää seuraavasti:

4.2.1.1 Ajatusvalo

Ajatusvalo kuvaa valosuunnittelukohteen valon periaatteellisia ratkaisuja tai alkumielikuvaa valon tunnelmasta suunniteltavasta esityksestä. Ensimmäisenä mieleen tulevat ajatukset tai sanallisesti esitetyt päätoiminnot (esim. tekstin ensimmäinen lukukerta).

4.2.1.2 Valoluonnos

Valoluonnos edustaa ajatusvalosta johdettua valon ideaa esityksen kokonaisuudesta tai kohtauksesta. Nopeasti tuotettu luonnos nimetään valoluonnokseksi, joka usein edustaa abstraktia kuvaa valosta tai mahdollisesti vaikkapa yhtä valonsuuntaa.

4.2.1.3 Kehitettävä valo

Kehitettävä valo edustaa sitä luonnosta, jota lähdetään kehittelemään eteenpäin. Luonnos edustaa valon valittua laatua valon dramaturgiaan pohjautuvassa näyttämöilmallisessa ja luonnosta tarkennetaan näyttämöharjoitusten myötä. Luonnos sisältää jo useita valoelementtejä ja valodramaturgia rakentuu yhteistyössä taiteellisen suunnitteluryhmän kanssa.

4.2.1.4 Lopullinen valoratkaisu

Lopullinen valoratkaisu edustaa lopullista valmista valoluonnosta, jossa kaikki valoelementit on lopullisesti määritelty ja ratkaistu. Lopullista valoratkaisua voidaan vielä mahdollisesti muuttaa viimeisissä näyttämöharjoituksissa, jos se koetaan yhteisesti tarpeelliseksi .

4.2.2 Rajoiteavaruus

Valon Soturin tehtävänä ei ole arvostella toisen ihmisen unelmia, eikä hän tuhlaa aikaansa arvostelemalla toisten päätöksiä. Uskoakseen omaan tiehensä hänen ei tarvitse todistaa, että toisen tie on väärä. (Coelho 2003)

Rajoite-avaruus liittyy valosuunnittelutehtävän ja teatteriesityksen tuotantoprosessin jäsentämiseen. Suunnittelualan jäsentämistä tapahtuu eritasoisena koko suunnitteluprosessin ajan, ja se suuntaa suunnitteluun liittyvien ajatusten kehittymistä (Seitamaa-Hakkarainen 2000). Valosuunnittelijalla on myös (näyttämöharjoituksiin perustuen) mahdollista tarkentaa tai syventää suunnittelutehtävää tai jopa määrittellä valon tehtävä uudelleen.

Rajoite-avaruus koostuu seuraavista toiminnoista:

Valosuunnittelun konteksti teatteriproduktio ja lisämateriaaleina; sopimukset, erilaiset neuvottelut teatterin johdon kanssa. Valon tehtävä vastaa ongelmaa eli suunnittelijan oma kiteytys siitä, mikä on suunnittelun tavoite. Kontekstista nousevat tekijät edustavat sellaista muistilistaa jolla kartoitetaan suunnittelualuetta, millaista suunnittelua sääteleviä tekijöitä on annettu sopimuksessa tai millaisia rajoitteita syntyy tuotantoprosessin edetessä (Seitamaa-Hakkarainen 2000). Valosuunnittelija hankkii syventävää tai uutta tietoa esim. kirjallisuudesta, teknisistä selosteista ja dialogin avulla teatterin asiantuntijoilta. Tarkentuva ongelma on valon tehtävän tarkentamista tai valon tehtävän uudelleen määrittelyä.

4.2.3 Toteutus-avaruus

Toteutus-avaruus on se peili, johon valosuunnittelija heijastaa toteuttamiskelpoiset ideat ja etsii niille konkreettiset ja tekniset ratkaisumallit. Toteutus-avaruus edustaa tekniseen valototeuttamiseen liittyviä ratkaisumahdollisuuksia ja malleja. Valoteknisiä elementtejä ratkaistaan usein samanaikaisesti idea-avaruuden kanssa. Valoelementit koostuvat valon tietoisuudesta esityksen kokonaisuudesta: näyttelijöiden liikkeestä, lavastuksen muokkaamasta tilasta, pukujen värimaailmasta, valon ja äänen ominaisuuksiin liittyvistä vaihtoehtoista. Sisällöllisen- ja toteutuspuolen miettiminen tapahtuu joustavasti yhtäaikaan.

Suunnitteluprosessissa on keskeistä arviointi ja reflektio, jotka vievät valosuunnittelua eteenpäin (Seitamaa-Hakkarainen 2000). Kaartisen (1996) mukaan reflektio on aktiivinen, pitkälinen ja huolellinen tietojen ja uskomusten pohdiskelu. Uskomuksia ja tietoja pohditaan perusteiden ja seurausten kannalta. Kun valosuunnittelija on epävarma ajatuksestaan tai esityksen kokonaisuus ei ole hahmottunut päätyvät valoideat auttamattomasti produktion toisten ammattilaisten arvioitaviksi. Arviointi tapahtuu teatterituotannon taiteellisen työryhmän palaverissa. Valosuunnittelijan täytyy kuitenkin tutkia aktiivisesti teatteriesityksen kokonaisuutta, vaikkakin on epävarmuutta yksin määrittellä ongelma ja tuottaa mahdollisesti useita vaihtoehtoisia visuaalisiamalleja ongelman ratkaisemiseksi käytännössä. Valosuunnittelija suorittaa arviointia koko suunnitteluprosessin ajan. Lisäksi valosuunnittelija usein tarvitsee suunnitteluprosessin aikana uutta suunnittelun kohteeseen liittyvää syventävää tietoa. Tämän tiedon jakaminen myös muiden teatterissa työskentelevien ammattiryhmien kanssa tukee yhteisöllistä teatteriesityksen suunnittelua. Valotekniset ratkaisuideat edustavat niitä valosuunnittelijan ajatuksia ja ratkaisuja joilla idea-avaruudessa esitetty ratkaisu voidaan teknisesti toteuttaa teatterin näyttämöllä. Toteutusratkaisut liittyvät valokarttoihin ja valorakennuksen suunnitteluun.

4.3 Luova Hierre eli välimaastoinnovaattori

Ideoiden maailman ja konkreettisen työn maailman väliin siis jää eräänlainen ei-kenenkään-maa, harmaa alue, joka on valosuunnittelussa kaikkein haasteellisinta. Tämä harmaa alue on tila, jossa on kaaos uhkaamassa, koska konkreettisen maailman olemassa olevat rutiinit eivät välttämättä toimi siellä ainakaan samalla tavalla kuin olemassa olevassa toiminnassa. Jos taiteellisen työryhmän palaverit päättyvät näennäiseen sopuun ja latteisiin kompromisseihin, syntyy eräänlainen kollektiivinen itsepetos, jolla ei ole aidosti luovan ajattelun kanssa mitään tekemistä.

Luova ajattelu on herkkä prosessi ja sitä on vaalittava. Ryhmätyössä on opittava kuuntelemaan, sillä uusien asioiden esittäminen vaatii turvallisuutta ja ihmisten välistä luottamusta toisiinsa. Helpompi on sammuttaa luovaa ajattelua kun sitä sytyttää. Työryhmän tulisi aina tiedostaa, että on tärkeää hahmottaa mitä tahansa syntynyttä ideaa tai ongelmaa vaihtoehtoisilla tavoilla, järkevillä ja järjettömillä. Vaihtoehtoiset näkökulmat luovat esitykseen sisällön ja vaikuttavat jokapäiväiseen toimintaamme. Teatteriproduktion työryhmässä kannattaa mielestäni lopettaa luovien ideoiden ja esittäjien vähättely. Kuinka helposti hyvät ideat, visiot jäävät toteuttamatta käytäntöön ja jokapäiväinen toiminnan rutiini estää uusia ideoita syntymästä. Valosuunnittelija tarvitsee selvittääkseen kaaoksesta näkökulmaa ulkoiseen maailmaan ts. toimintamallia ajan virrassa. Tarvitaan tarkoituksellista ja tarkoittamatonta samankaltaisuutta tai pysyvyyttä toiminnassa eli strategiaa luovia ajan virrassa. Tarvitaan teatterityön kokonaisymmärrystä ja ymmärrystä valosuunnitteluprossin älytön ja käsityön strategiasta. Strategisen toiminnan avulla valosuunnittelijan on mahdollista kehittää yksilöllinen toimintatapa, joka edesauttaa henkilökohtaisen identiteetin syntymistä valoexpertinä.

4.4 Tekninen valosuunnittelu

Vaikka valosuunnittelu on soveltavaa taidetta ja suunnittelijalla on taiteellinen vastuu yhdessä taiteellisen työryhmän kanssa teatteriesityksen kokonaisuudesta. Vaikka teknisen valosuunnittelun työprosessin kulkua voidaan ennalta määrittellä, voidaan samoistakin lähtötilanteista päätyä hyvin erilaisiin ratkaisuihin. Jatkuva arviointi, vertaaminen muihin suunnitteluelementteihin (lavastus, puvustus, ohjaus, koreografia, ääni, jne.) ja taloudellisiin resursseihin sekä palautteen tietoinen hakeminen valon toimivuudesta näyttelijäilmaisussa, sisältyvät teknisen valosuunnittelun kaikkiin vaiheisiin.

Hyvään tekniseen suunnitteluun liittyy tarkka, määrätietoinen, järjestelmällinen ja järkiperäinen suunnittelun ajattelu sekä myös oman ajattelun suunnittelu.

Suunnittelukykyä arvioidaan valmiutena ja taitona hankkia tietoja, kykyä tuottaa ideoita, kykynä rajata toimintaansa kokonais- ja osasuunnitteluun ja toteuttaa yhdessä suunniteltua kokonaisuutta (Seitamaa-Hakkarainen 2000).

Tekninen valosuunnittelu vaatii laaja-alaista teknistä osaamista, sekä sosiaalisia- että ryhmätyötaitoja ja siitä syystä teknisen valosuunnittelun eri vaiheissa syntyy yleensä aina jonkinasteisia kriisejä. Kriisit syntyvät vuorovaikutuksessa tapahtuvassa tiedon siirtymässä hiljaisesta tiedosta, näkyvään, ilmaistavissa olevaan tietoon ja siitä taas suunnittelijan toimintaan hiljaiseksi tiedoksi. Nonakan ja Takeuchin (1995) mukaan kriisi pakottaa kuitenkin meidät pois mukavuusalueeltamme ja saamme mahdollisuuden kyseenalaistaa omaa ajatteluamme ja näkökulmiamme. Tämä prosessi ”Luova kaaos” kysyy meiltä syvää sitoutumista.

Teknisen työprosessin eri tasojen kautta valosuunnittelija konkretisoi esitykseen valon idean, toisin sanoen määrittelee valon toimivuuden alkaen esityksen keskeisen kohtausten päävalon määrittämisestä, valodramaturgian rakenteen hahmottamiseen ja tähtää valon tekemiseen ”näkyväksi” ainutkertaisessa teatteriesityksessä.

Tekninen valosuunnittelu voidaan karkeasti jakaa tuotannollisesta näkökulmasta tehtävän määrittelyyn, käsitteelliseen suunnitteluun, varsinaiseen suunnitteluun ja tekniseen suunnitteluun.

4.4.1 Tehtävän määrittely on teknisen valosuunnittelun ensimmäinen vaihe

Valosuunnittelijan tulee löytää tarttumapinta itseensä prosessissa työstettävästä taustaineistosta, joka voi olla käsikirjoitus, musiikki, kuva, tila tai melkein mitä tahansa. ”Ei ole mitään alkua tai loppua, ainoastaan intohimo elämään.” Federico Fellini on sattuvasti ilmaissut! Luovuuden, intohimon, rakkauden avulla on rakennettu uutta ja ainutkertaisen esityksen sisältöä, joka tarkoittaa yksinkertaisesti sitä, mitä valosuunnittelija haluaa kertoa toiselle ihmiselle ja lopulta katsojille. Valosuunnitelma sulautuu näyttämöllä syntyneeseen tarinaan, joka on todella valosuunnittelijalle tosi, vaatii paljon mielikuvitusta ja teatteritilan tuntemusta sekä laaja-alaista valotyövälineiden hallintaa. Suunnittelijan täytyy tehdä paljon työtä, joka muuttuu näkyväksi ja käsillä kosketeltavaksi.

4.4.2 Käsitteellinen suunnittelu ei ole mitään omituista eikä elämästä irrallaan olevaa

Käsitteellinen suunnittelu on sitä, että valosuunnittelija osaa tutkia ja suunnitella, tarkastella tosiasioita, organisoida ja järjestää sekä kokonaistaa ja mallittaa erilaisia työvaiheita. Prosessin ymmärrys synnyttää suunnittelijassa luovia ratkaisuja selvittää työstään vähemmin virhein, säästää itseään, työaika ja tuotannon resursseja (Seitamaa-Hakkarainen 2000). Yhtä tärkeää on oppia työskentelemään yhdessä teatterin teknisen tuotantoryhmän kanssa. Yksin valosuunnittelija ei tee teatteriesitystä. Tärkeää on oppia kuuntelemaan, kysymään, kehittämään yhteistä teatteriesitystä tarkastelemalla asioita eri näkökulmista. Vain sitä kautta voidaan saavuttaa yhteinen kaikille tärkeä teatteriesitys. Käsitteellisessä suunnittelun vaiheessa on oleellista ymmärtää teatteriesityksen analysointi ja sisällön määrittäminen. Valosuunnittelija luo valoideoita idea-

avaruudessa ja syntyneet erityyppiset luonnokset ovat oleet toisten teatterissa toimivien ammattilaisten palautteen ja arvioinnin kohteena. Valosuunnittelijan on selviydyttävä arjen työrutiineista päivittäin ja muutettava mahdollisuuksien mukaan pinttyneitä ryhmätyötapoja.

4.4.3 Varsinainen suunnittelu

Varsinaisen suunnittelun tarkoituksena on etsiä esityksen valaisemiseen uusia teknisiä lähestymistapoja, oppia tarkkailemaan ympäristöään ennakkoluulottomasti ja kyseenalaistaen totuttuja toimintatapoja. Hyvin suuri osa teatterin toimintatavoista perustuu tavoille ja totumuksille. On hyvä muistaa, että teatteriesitys syntyy ”palamisesta”, esiintyjän ja katsojan kohtaamisesta ainutkertaisessa esitystilanteessa. Siksi teatterissa valoilmaisu on aina suhteessa ympärillä olevaan juuri nyt! Siksi on väistämätöntä olla avoin ja utelias kaikkea uutta kohtaan!

Emme näe asioita, jotka eivät ole meille tärkeitä. Havaintomme maailmasta perustuvat itse rakentamiimme malleihin, joita vielä vahvistamme näkemällä vain niihin sopivia asioita. Omat olettamuksemme, mielikuvamme ja yleistyksemme vaikuttavat elämäämme ja asioiden ymmärtämiseen ja ohjaavat toimintaamme. Ongelmaksi asian tekee, että sisäiset mallit muuttuvat ”totuuksiksi” ja oppimisen esteiksi. Toimintatavat voivat huomaamatta olla vääränlaisia. Sisäinen malli on liian lähellä, minkä vuoksi sitä ei nähdä. Jos sisäiset mallit ovat kovin kuluneita ja sovinnaisia, uuden oppiminen voi käydä mahdottomaksi. Sisäiset mallit ohjaavat sitä, mitä näemme. Sitä kautta ne vaikuttavat myös tekemisiimme ja onnistumiseemme. (Saarinen & Lonka, 2001)

Valosuunnittelija törmää aina teatteriammattilaisten vakiintuneisiin ajattelu- ja toimintamalleihin. Ne ovat syvään juurtuneita olettamuksia, yleistyksiä, malleja ja mielikuvia. Usein ne ovat tiedostamattomia. Ne vaikuttavat siihen, miten yhteistyö toimii ja miten suunnittelija uskaltaa esittää omia ideoitaan eri tilanteissa. Monet uudet ideat jäävät toteutumatta ja mahdollisuudet käyttämättä, koska ne ovat ristiriidassa vallitsevien ajatustapojen kanssa. Esimerkiksi valosuunnittelija haluaa valaista teatteriesityksen pelkillä kynttilöillä. Mitä me sitten teemme kysyy teatterin valomestari ja valomies. Valosuunnittelijalla täytyy nyt löytyä itseluottamusta ja näkemystä selvittää ongelmasta. Teatterissa vallitsevien ajattelumallien tunnistaminen on edellytys sille, että niitä voidaan kyseenalaistaa ja muuttaa. Ennakoitavuus tekemisessä on turvallista – ja sen nimissä teatteriammatillaiset lukitsevat itsensä ja toisensa ennalta päätettyihin asemiin. Varsinainen suunnittelu ei ole mystiikkaa, vaan erittäin arkista puurtamista. Tullakseen valosuunnittelijaksi on sitouduttava tekemään näkyvää ja ”näkymätöntä” työtä, vaivalloista, mutta palkitsevaa.

4.4.4 Tekninen toteuttaminen

Tekninen toteuttaminen voidaan jakaa seuraaviin karkeasti seuraaviin vaiheisiin:

Valmisteleva rakennus.

Fyysinen rakennus näyttämöllä.

Valotilanteiden rakentaminen ja valot mukana harjoituksissa.

Esitykset

Purku

Teknisellä toteuttamisella tarkoitan teatteriin liittyvien tuotannon käytännön mallien hallintaa ja niiden pohjalta tapahtuvaa tulevan työtoiminnan ennakkointia.

Valosuunnittelijan tekemien valosuunnitelmien pohjalta valotekninen henkilöstö (esim. valaistusestari, valomiehet) rakentavat valot esitykseen. Tämä vaihe on erittäin konkreettista työtä ja vaatii valosuunnittelijalta työn johtamisen taitoja sekä kykyä ratkaista nopeasti käytännön ongelmia. Tässä vaiheessa on suuri vaara katkaista teatteriesityksen valodramaturgian punainen lanka mitättömän ongelman takia. Valosuunnittelijan on opittava kunnioittamaan ja arvostamaan teknisen toteuttamisen vaihetta, joka vaatii tekijäänsä käärimään hihat ja tekemään.

Tekninen toteuttaminen vaatii valosuunnittelijalta paljon valoteknisten välineiden ”sormiharjoittelua”. On opittava tuntemaan, valitsemaan ja käyttämään oikeita välineitä näyttämövalojärjestelmään. Valojärjestelmää ja siihen kytkettyjä laitteita on osattava käyttää tehokkaasti, taloudellisesti ja turvallisesti. Valosuunnittelijan täytyy tehdä kaikkensa minimoidakseen onnettomuusriskit esityksen tuotantoprosessin aikana. On uskallettava kertoa valotekniselle henkilöstölle osaamattomuutensa, jos ei itsellä ole kokemusta ongelman ratkaisemiseksi. Valotekniikka kehittyy niin nopealla syklillä, ettei valosuunnittelija pysty hallitsemaan kaikkea, siksi on vaalittava yhteistyöhenkeä valoryhmässä.

Hyvä teknisen toteuttamisen vaihe vaatii näyttämötyöaika ja siksi on vaadittava ja varattava aikaa tuotantoaikatauluun valotekniseen pystytykseen ja mahdollisiin valoharjoituksiin. Jos näyttämökuva on toteutettu pelkästään valon avulla, niin valo on tuotava konkreettisesti jo ensimmäisiin näyttämöharjoituksiin. Näyttelijöiden on mahdotonta hahmottaa tilaa luovaa valoa, ellei sitä voi konkreettisesti aistia.

5 Tulosten pohdinta ja johtopäätökset

5.1 Teatterissa tieto on tilannesidonnaista.

Valosuunnitteluprosessin tilannesidonnaisuuden idea lähtee havainnosta, jonka mukaan tietämistä ja tekemistä ei voida käytännössä erottaa toimivasti toisistaan. Kyse on enemmänkin kokonaisvaltaisesta suunnitteluprosessista, jonka toteuttavat teatteriproduktion eri alojen asiantuntijat ennakkosuunnittelupalaverissaan.

Asiantuntijoiden täytyy vaihtaa ”asemaa” teoreettisesta käytännölliseen ja liittyy näillä alueilla keräämäänsä tietoa ja ymmärrystä yhteen uudeksi näkemykseksi, joka ei ole teoreettinen tai käytännöllinen vaan näiden yhdistelmä tai synteesi. Tilannesidonnaisen teatterityön ymmärrys synnyttää mahdollisuuden uusien työtapojen kehittelyyn, mallien rakentamiseen ja soveltamiseen käytäntöön. Teatteriesitys on teatterityön ydin.

Esityksessä kaikkien tekijöiden tieto on kehittynyt ja muokkautunut käytännön toiminnassa ja toiminta on jättänyt jälkensä tietoon. Voidaan siis päätellä että teatterissa tieto on toiminnan laji, joka syntyy sosiaalisuudesta, yhteisöllisyydestä ja yhteistoiminnallisuudesta. Teatteriesityksen taiteellinen onnistuminen vaatii kaikilta yhteistoiminnallisuutta, jonka oppiminen vaatii valosuunnittelijalta saumatonta yhteistyötä teatterin kaikkien tekijöiden kanssa.

Valosuunnittelija joutuu kiinnittämään huomiota dialogin mahdollistamiseen sosiaalisena vuorovaikutuskeinona, joka auttaa luovien ideoiden syntymistä ryhmätyönä. ”Dialogi on keskustelu, jossa on ydin ja jossa ei valita puolta.” (Isaacs, 2001, 39) Isaacs viittaa siihen, että dialogi ei tarkoita ainoastaan keskustelua tai vuoropuhelua, se on yhdessä ajattelemisen prosessi, jossa keskustelut synnytetään harkitusti ja tietoisesti. Dialogi poikkeaa muista neuvottelumenetelmistä sikäli, että dialogiin osallistuja on itse osa menetelmää

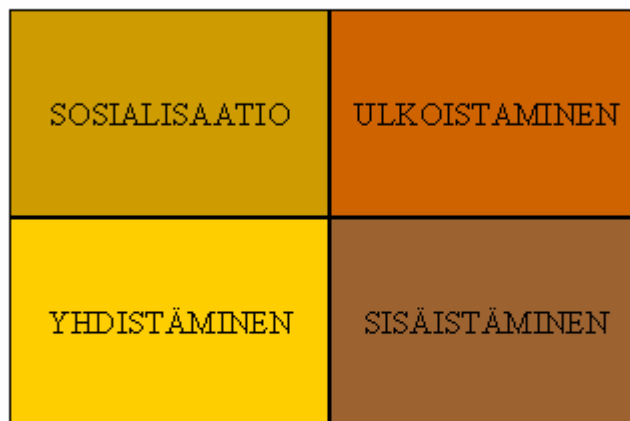
Valosuunnittelijan on vaalittava luovaa ajattelua. Luovalla ajattelulla tarkoitan kykyä hahmottaa uusia asioita pohdiskellen eri näkökulmista, muodostamatta heti lukkoonlyötyä mielipidettä ennen kaikkien asiaan vaikuttavien faktojen tarkastelua. Luova ajattelu on herkkä prosessi, jossa dialogi vaatii tiedostavaa ja punnitsevaa osallistumista. Ajattelussa energia pitää suunnata näkemyseroista valinnan yläpuolelle,

kohti yhteistä esitystä ja tekijöiden yhteisen älykkyyden hyödyntämistä. Dialogissa saadaan runsaasti jäsentymätöntä tietoa, monia vaihtoehtoja, kuin katselisi avaruutta! Flow tunnekokemukseen päästään myös luovassa dialogissa, dialogin korkeimmalla tasolla. Siihen pyritään myös teatteriesityksessä tuottamalla katsojille merkityksellisiä elämyksiä.

Suunnittelussa kuten myös valosuunnittelussa on kyse tietämättömyyden voittamisesta ja tuntemattoman haltuun ottamisesta dialogin avulla yhdessä työryhmän jäsenten kanssa (Anttila 1993). Merkittävin auktoriteetti osaamisen ja tiedon johtamisen alueella tällä hetkellä on japanilainen Ikujiro Nonaka, joka yhdessä Takeuchin kanssa kirjassaan *The Knowledge Creating Company* (1995) selvitti tiedonluomisprosesseja ja löysi useita tasoja niin tiedoista kuin tietoa luovista prosesseistakin. Nonakan mukaan tieto ja osaaminen on hyvin inhimillinen prosessi, jonka kukoistus riippuu vuorovaikutuksesta, siitä miten ihmiset jakavat ja antavat omaa osaamistaan muille ja vastaanottavat sitä toisiltaan. Uuden tiedon luominen teatteriesitystä valmistettaessa tapahtuu prosessina, jossa hiljainen tieto muuttuu täsmätiedoksi ja siitä edelleen taas hiljaiseksi tiedoksi. Hiljainen tieto on kokemuseräistä, arvoihin ja uskomuksiin perustuvaa osaamista. Uuden tiedon luomisessa käytetään hyväksi höpöttämistä, keskustelua, innovointia ja esim. kuvallista mallintamista.

5.1.1 Nonakan sanallisen ja sanattoman tiedon keskinäinen vuorovaikutus

Lähestyn asiaa tarkastelemalla sanallisen ja sanattoman tiedon keskinäistä vuorovaikutusta. Nonakan (1995) mukaan sanallisen ja piilevän tiedon keskinäinen vuorovaikutus johtaa uuden tiedon syntymiseen. Uuden tiedon syntymiseen on neljä reittiä, jotka kuvataan seuraavan kuvion avulla.

Organisaationaalisen tiedon muodostuksen prosessimalli
(Nonaka & Takeuchi 1995)

Sosialisaatio

Kokemusten jakamisprosessi. Matkiminen, havainnointi.

Ulkoistaminen

Kokemustiedon l. hiljaisen tiedon muuntaminen täsmätiedoksi uuden käsitteen avulla (metaforat, analogiat, hypoteesit, mallit) Kirjoittaminen, tiimityö, työryhmät

Sisäistäminen

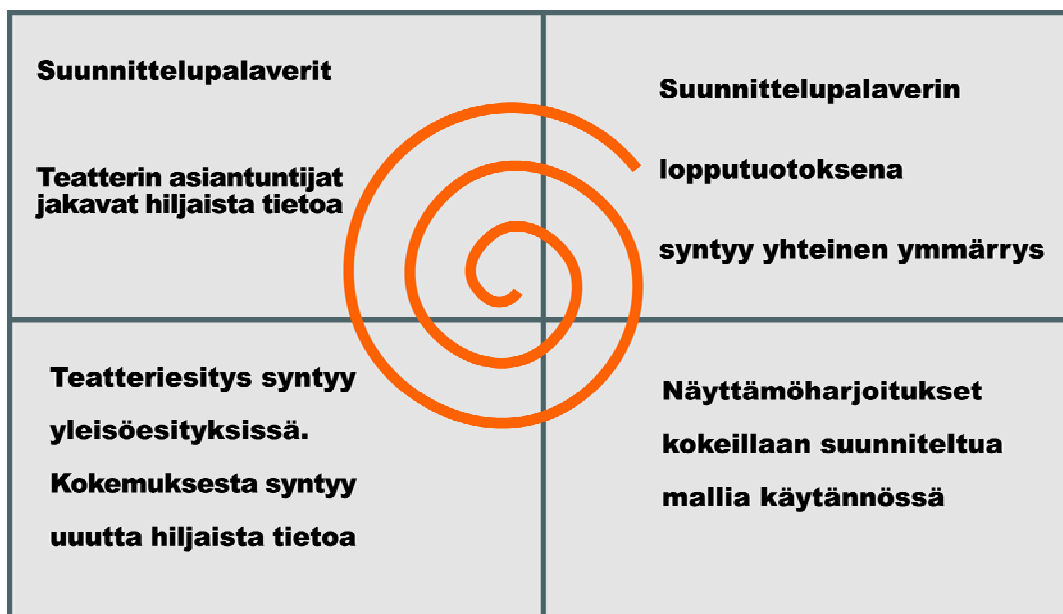
Täsmätieto muuttuu edelleen hiljaiseksi tiedoksi. Uutta vastaanotettua tietoa sovelletaan käytäntöön, jolloin syntyy uutta kokemusta ja hiljaista tietoa. 'Learning by doing'.

Yhdistäminen

Erityyppisen täsmätiedon yhdistäminen dokumenttien, kokousten, koulutusten, puhelinkeskustelujen, erilaisten verkostojen kautta, konferenssit Uutta täsmätietoa saadaan analysoimalla ja vertailemalla vanhaa (Järvinen & Kuitunen, 2002)

5.1.2 *Valosuunnittelijan sanattoman ja sanallisen tiedon keskinäinen vuorovaikutus*

Teatterituotannoissa on kyettävä yhä paremmin niveltämään erilaisten asiantuntijoiden suorituksia toisiinsa. Tällaisessa tapauksessa teatterin asiantuntijoiden on opittava yhdessä, jotta tiedosta ja taidosta tulee jaettua. Asiantuntijoiden tulee ymmärtää asiat riittävässä määrin samalla tavalla, ja niistä tulee pystyä keskustelemaan tuotantoryhmän jäsenten ymmärtämällä käsitteillä. Olen luonut oman ns. tietoteorian (Nonakan ja Takeuchin tietoteorian pohjalta). Tämä malli toimii käytännössä teatteriproduktiota suunnitellessa. Keskeistä tässä mallissa on keskustelujen (dialogin) ja tekemisen vuorottelu prosessimaisesti. Jokaisella teatterin asiantuntijalla on valtava määrä omaa hiljaista tietoa. Tätä tietoa on tärkeä jakaa muiden kanssa, sillä näin toimien saadaan synnytettyä yhteinen ymmärrys kulloinkin tekeillä olevasta produktiosta. Uuden yhteisen ymmärryksen pohjalta voidaan synnyttää yhteinen suunnitelma, jonka avulla saadaan keskustelu käytännön työn tasolle. Suunnitelman toteuttaminen tapahtuu yhdessä tekemällä. Tekemisen kautta syntyneet kokemukset ja ajatukset tuodaan taas yhteisiin keskusteluihin ja niiden avulla voidaan jatkuvasti parantaa toimintoja.

5.1.2.1 Suunnittelupalaverit

Sosiaalisuus voi ilmentyä teatteriesitystä valmistettaessa ensinnäkin vuorovaikutuksena. Tällöin valomestari auttaa oppipoikaa, suunnittelijakollega neuvoo työtoveriaan. Yhteistoiminnallisuus voi olla yksinkertaisimmillaan neuvon antamista tai saamista. Neuvon antaminenkin auttaa antajaansa kiteyttämään ja selventämään ajatteluaan. Avain äänettömän tiedon omaksumiseen on kokemus. Ilman jossakin muodossa tapahtuvaa yhteistä kokemusta toiseen on hyvin vaikeaa ottaa haltuunsa toisen henkilön ajatusprosessia. Yhteisöllisyys merkitsee myöskin kulttuuria (Nonaka ja Takeuchi 1995). Teatterissa järkevänä pidetty ajattelu- ja toimintatapa on itseasiassa työkuulttuurin ydin. Yhteisöllisistä kokemuksista lähtevät toimintatavat ovat perintöä, jota esimerkiksi vanhemmat teatterintyöntekijät pyrkivät nuoremmilleen välittämään. Sosiaalisuutta teatterissa tarvitaan aina uutta teatteriproduktiota valmistettaessa. Teatteriesityksen valmistaminen on aina ainutkertaista ja edessä on jatkuvasti uuden tiedon rakentamista. Tällöin teatteritoiminnan keskiössä on tuotantoryhmä, joka

useimmiten ongelmia ratkomalla tuottaa uutta tietoa tekijöille ja samalla parhaimmillaan uusia toimintatapoja teatteriyhteisölle..

5.1.2.2 Suunnittelupalaverin lopputuloksena sanallistetaan hiljaista tietoa

Sanallistaminen on prosessi, jossa sanallistetaan äänetön tieto täsmällisin käsittein. Teatterituotannossa äänetöntä tietoa ilmaistaan täsmällisemmin ennakkosuunnittelupalavereiden aikana. Teatterituotannossa eri alojen asiantuntijat muuntavat omaa äänetöntä tietoaan käyttämällä esimerkiksi kuvallisia malleja ja yrittävät sanallistaa mallejaan esim. näyttelijöille ensimmäisissä lukuharjoituksissa. Koska äänetön tieto on vaikeasti ilmaistavissa, ovat kuvien piirtely tai sanalliset vertaukset keino havaita ja ymmärtää toisen ajatuksia. Valosuunnittelijalle keskeistä on löytää yhteinen valonkieli teatteriesityksen ohjaajan kanssa. Visuaaliset elementit kuten valo on oltava pitkälle ratkaistu ja kaikkien suunnittelupalavereihin osallistuvien ammattilaisten hahmotettavissa viimeistään näyttämöharjoitusten alkaessa.

5.1.2.3 Näyttämöharjoituksissa yhdistetään ulkoistettua hiljaista tietoa.

Näyttämöharjoitukset ovat teatterityön ydintoimintaa, joka tapahtuu todellisen tekemisen kautta. Harjoitusvaiheessa valosuunnittelijalla täytyy olla kokonaiskuva valmistettavasta esityksestä. Jos kokonaisuutta ei ole hahmotettu, improvisaatio harjoitustilanteesta syntyvän valoidean pohjalta on mahdotonta. Teatteriesitys alkaa konkreettisesti vasta hahmottua näyttämöharjoituksissa. Valosuunnittelija tarvitsee tiivistä yhteistyötä ohjaajan kanssa konkreettisen kokonaisuuden hahmottamiseksi. Näyttämöharjoituksissa valon ennakkosuunnitelmat muuttuvat koko ajan. Valosuunnittelijan pitää istua katsomossa ja yrittää samaistua teatterikatsojan asemaan. Esityksen rakenteen ja ratkaisujen todentaminen harjoituksissa sytyttää valosuunnittelijan suunnitteleman valon elämään.

Teatteriesitys syntyy yleisöesityksessä

Teatteriesitys syntyy vasta katsojan ja esiintyjän vuorovaikutuksessa. Vasta tässä vuorovaikutusprosessissa selviää, lähteekö teatteriesitys elämään. Valosuunnittelijan on

viritettävä valo näyttämötoiminnan mukaisesti. Pimeyden ja valon läsnäolo synnyttää kokonaistulkintaan vuorovaikutusprosessin, joka sytyttää koko esityksen paloon. Näköärsyke herättää esityksen sisällön eloon ja valo synnyttää esitykseen uusia merkityksiä. Valosuunnittelija sisäistää kokemuksen kautta käsitteellisiä asioita muistiinsa, asioista tulee aikanaan uutta hiljaista tietoa..

5.2 Johtopäätökset

Valon Soturi tunnistaa Tien sillä hetkellä kun oppii kävelemään. Jokainen kivi ja jokainen tienmutka toivottaa hänet tervetulleeksi. Hän samastuu vuoriin ja puroihin, näkee palasen sieluaan kasveissa, eläimissä ja niittyjen linnuissa (Coelho 2003).

Tässä tutkintotyössä koottu teoriatieto auttaneen valoilmaisuuden opiskelijoita pohtimaan omia työskentelymenetelmiään sekä arvioimaan ja valitsemaan käytettäviä harjoituksia altistaakseen mielensä valon sattumalle. Valosuunnitteluprosessin ymmärtäminen monimuotoisuudessaan on teatterivalotyön ydin, niinpä lähdin liikkeelle olemassa olevan tiedon kokoamisesta ja oman suunnittelijaprofiilin tutkimisella. Valosuunnittelijalle hyötyä on ainakin oman motivaation ja siitä seuraavan orientaation tiedostamisesta. Omien motiivien tiedostaminen on tärkeää oman valosuunnitteluprosessin ymmärtämisessä. Yksi selitys valoilmaisuuden ajoittaiseen tyrehtymiseen voi olla se, että valosuunnittelijan tarkkaavaisuus suuntautuu luovuuden kannalta haitallisiin asioihin.

Suunnittelijan liialliset rutiinit ja tottumukset kahlitsevat ajattelua ja toteutusta. Kun näistä ”etiketeistä” muodostuu totuuksia, suunnittelija on itse oppimisensa este. Siksi valosuunnittelu on prosessi, jossa olennaisia eivät niinkään ole vastaukset, vaan suunnittelijan kannalta merkityksellisten uusien kysymysten asettaminen. Suunnittelutyössä oppiminen on uuden tiedon ja aiemmin opitun yhdistelyä luovan ja

kriittisen ajattelun kautta. Yleensä suunnittelijat ovat taipuvaisia etsimään ”hyvää kemiaa” ja hakeutuvat samoin ajattelevien kanssa yhteen, mutta päätyvät näin vahvistamaan omaa ajatteluaan ja sisäisiä mallejaan. Sen sijaan tulisikin opetella itse tarkastelemaan kriittisesti omia asenteitaan ja sitä kautta avoimemmin myös muiden ajatuksia yhdessä ajatellen. Paradoksit kannattaa nostaa kunniaan eli yksi kynttilä voi edustaa kristallikruunua, jos niin sovitaan. Näin vanhat mallit rikkoutuvat ja korvautuvat uusilla, yhteisillä merkityksillä. Tämä kysyy rohkeutta, kärsivällisyyttä sillä mitään mullistavaa ihmisessä ei tapahdu yhdessä yössä.

6 Lähteet

Anttila, P. 1993. Käsitöiden ja muotoilun teoreettiset perusteet. Helsinki: WSOY.

Byman, R. 2002. Voiko motivaatiota opettaa? Teoksessa Kansanen, P. & Uusikylä, K. (toim.) Luovuutta, motivaatiota, tunteita. Opetuksen tutkimuksen uusia suuntia. Jyväskylä: PS -kustannus. Opetus 2000 -sarja, 25 - 41.

Coelho, P. 2003. Valon soturin käsikirja. Bazar Kustannus Oy

Koski, J. T. 2001. Luova hierre. Jyväskylä: Gummerus.

Kurkela, K. 1994. Mielen maisemat ja musiikki. Musiikin esittäminen ja luovan asenteen psykodynaamiikka. 2. korjattu painos. Sibelius - Akatemia. EST-julkaisusarja nro 1.

Louhimies, L. 2002. Nosta luovuuden taikurihattua, kautta spatiumin! Tampereen ammattikorkeakoulu, Tampereen ammattikorkeakoulun julkaisusarja. Sarja A. Tutkimuksia

Nonaka, I. & Takeuchi, H. 1995. The knowledge-creating company: How Japanese companies create the dynamics of innovation New York : Oxford University Press

Reid, F. 1995. Lighting the Stage – A Lighting Designer’s Experiences. Oxford: Butterworth-Heinemann Ltd.

Saarinen, E. & Lonka, K. 2000. Muodonmuutos, WSOY

Saint-Exupery, A. 1973. Pikku prinssi. WSOY. (Alkuteos 1951)

Seitamaa-Hakkarainen, P. 1996. Asiantuntemus ja luovuus. Teoksessa Tella, S. (toim.) Nautinnon lähteillä. Aineenopettaminen ja luovuus. Ainedidaktinen symposiumi Helsingissä, 2.2.1996. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 163.

Seitamaa-Hakkarainen, P. 1998. Kompositio ja konstruktio asiantuntijoiden ja aloittelijoiden suunnittelussa. Käsiteollisuuden tutkimusseuran julkaisu Arteologi nr 7.

Seitamaa-Hakkarainen, P. & Hakkarainen, K. 2000. Verkostopohjainen oppimisympäristö yhteisöllisen suunnittelun tukena. Teoksessa Enkenberg, J, Väisänen,

P & Savolainen, E (toim.) Opettajatiedon kipinöitä. Kirjoituksia pedagogiikasta. Joensuun yliopistopaino.

Senge, P. 1990. The Fifth Discipline: New York: Currency Doubleday.

Turrell, J. 1996. Artikkelit Arkkitehti-lehdessä 23.3.1996, numero 5-6